

Inhoud

	Inleiding	9
Hoofstuk 1	De tijd van jagers en boeren	14
	Inleiding	16
	1 Jager-verzamelaars	18
	2 De komst van de landbouw	27
	3 De eerste stedelijke culturen	35
	In grote lijnen	44
	Historisch denken	46
Hoofstuk 2	De tijd van Grieken en Romeinen	48
	Inleiding	50
	1 De Griekse polis	52
	2 Klassieke kunst en cultuur	63
	3 Romeins imperialisme	72
	4 Romeinen en Germanen	82
	5 Het christendom	92
	In grote lijnen	101
	Historisch denken	104
Hoofstuk 3	De tijd van monniken en ridders	106
	Inleiding	108
	1 Germaans bestuur	110
	2 Verspreiding van het christendom	120
	3 Heren en horigen	129
	4 Ontstaan en verspreiding van de islam	136
	In grote lijnen	146
	Historisch denken	148
Hoofstuk 4	De tijd van steden en staten	150
	Inleiding	152
	1 Opkomst van handel en ambacht	154
	2 Steden met stadsrecht	163
	3 Het begin van staten	171
	4 Strijd tussen kerk en staat	180
	5 De kruistochten	190
	In grote lijnen	198
	Historisch denken	200

Hoofstuk 5	De tijd van ontdekkers en hervormers	202
	Inleiding	204
	1 De Renaissance	206
	2 Ontdekkingsreizen	215
	3 De Reformatie	224
	4 Nieuwe wetenschappelijke belangstelling	234
	5 De Nederlandse Opstand	242
	In grote lijnen	251
	Historisch denken	254
Hoofstuk 6	De tijd van regenten en vorsten	256
	Inleiding	258
	1 Vorstelijk absolutisme	260
	2 De Nederlandse Gouden Eeuw	270
	3 Handelsimperium en wereldeconomie	279
	4 De wetenschappelijke revolutie	289
	In grote lijnen	296
	Historisch denken	298
Hoofstuk 7	De tijd van pruiken en revoluties	300
	Inleiding	302
	1 De Verlichting	304
	2 Plantages, slavernij en abolitionisme	313
	3 Verlicht absolutisme	321
	4 Democratische revoluties	327
	In grote lijnen	336
	Historisch denken	338
Hoofstuk 8	De tijd van burgers en stoommachines	340
	Inleiding	342
	1 Ideologieën en politieke stromingen	344
	2 Industriële revolutie	354
	3 Democratisering	362
	4 De 'Sociale Kwestie'	372
	5 Emancipatiebewegingen	380
	6 Modern Imperialisme	388
	In grote lijnen	399
	Historisch denken	402
Hoofstuk 9	De tijd van wereldoorlogen	404
	Inleiding	406
	1 De wereldoorlogen	408
	2 Totale oorlog	419
	3 Totalitaire systemen	426
	4 De economische wereldcrisis	436
	5 Massaorganisatie en massapropaganda	443
	6 De volkenmoord	452
	7 De Duitse bezetting van Nederland	460

8	Opkomst van nationalisme in de koloniën	469
	In grote lijnen	476
	Historisch denken	478
Hoofdstuk 10	De tijd van televisie en computer	480
	Inleiding	482
1	De dekolonisatie	484
2	De Koude Oorlog	494
3	De jaren zestig	505
4	Europese eenwording	513
5	Globalisering en migratie	521
	In grote lijnen	532
	Historisch denken	534
Hoofdstuk 11	In grote lijnen	536
	De economisch-sociale lijn	538
	De cultureel-mentale lijn	540
	De bestuurlijk-politieke lijn	543
	De internationaal-politieke lijn	545
	Register van personen	547
	Register van begrippen	552
	Oriëntatie op geschiedenis in 49 personen	557
	Oriëntatie op geschiedenis in 49 gebeurtenissen	558
	Oriëntatie op geschiedenis in 49 documenten	559
	Oriëntatie op geschiedenis in 49 vragen van betekenis	560

Inleiding

Wie thuis wil raken in het vakgebied geschiedenis, staat voor een niet geringe opgave. Aan historische informatie is geen gebrek, maar om deze te kunnen duiden en 'plaatsen', is een kader nodig – een plattegrond, een kapstok. Wie zelf over zo'n kader beschikt, kan zich maar moeilijk voorstellen hoe hulpeloos het voelt om het zonder te moeten stellen. Vroonhof, Oldenbarnevelt, Opiumoorlog: het zijn voorbeelden van zaken die velen bekend zullen voorkomen – maar ze goed in de historische tijd plaatsen en er betekenis aan geven, dat is lang niet iedereen gegeven.

Een 'handboek' waarin een algemeen historisch kader in één band wordt aangeboden, is niet eenvoudig te vinden. Dit boek beoogt in die leemte te voorzien. Het is in de eerste plaats bedoeld voor studenten in het hoger onderwijs die verlegen zijn om een algemene oriëntatie in het vakgebied geschiedenis. Voor studenten geschiedenis is het een eerste inleiding, van waaruit verdere studie van het verleden kan worden gestart. Voor andere studenten die om welke reden dan ook geschiedenis nodig hebben, is het een toegankelijk handboek.

Een boek dat een algemene oriëntatie wil bieden, kan niet 'alles' uitputtend behandelen. Er moeten keuzes worden gemaakt. In dit boek dient het eindexamenprogramma geschiedenis dat in 2007 in het voortgezet onderwijs in Nederland is ingevoerd, als leidraad bij het maken van die keuzes. Het examenprogramma beoogt een algemene oriëntatie te bieden in geschiedenis zoals deze voor een inwoner van Nederland het meest relevant is. Dat betekent dat het gaat om geschiedenis vanuit een Europees, soms Nederlands gezichtspunt. Een wereldgeschiedenis is dat dus niet.

Het oriëntatiekader van dit boek is ingedeeld in tien tijdvakken, conform de op scholen gebruikelijke indeling. Elk tijdvak wordt beschreven aan de hand van een aantal 'kenmerkende aspecten', de voor dat tijdvak belangrijkste ontwikkelingen en verschijnselen. In totaal zijn dat er negen-veertig. Aan elk 'kenmerkend aspect' is een paragraaf gewijd. De nauwe aansluiting bij het examenprogramma voor het voortgezet onderwijs maakt dit boek ook geschikt voor leraren geschiedenis die een handzaam overzicht zoeken van relevante inhoud – iets tussen het niveau waarop schoolboeken die inhoud presenteren en de onafzienbare lijst handboeken die een periode of een bepaald domein bestrijken.

Een kader ontwerpen van tien tijdvakken met elk een aantal kenmerkende aspecten, zoals de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming dat in 2001 heeft gedaan en zoals dat tot examenprogramma in het voortgezet onderwijs is gekozen, is doel en middel tegelijk. Doel, omdat de ontwikkelingen en verschijnselen die per tijdvak zijn gekozen, op zichzelf de moeite van het

bestuderen waard zijn; middel, omdat die ontwikkelingen en verschijnselen kunnen helpen om andere – nieuwe – informatie over het verleden in een context te plaatsen.

Het werken met een kader van 49 kenmerkende aspecten geeft houvast, maar draagt ook risico's. Zonder kennis te nemen van het doel van deze keuzes, kunnen de kenmerkende aspecten al snel gaan dienen als uitsluitend *kennis op zichzelf*. Het worden dan 'thema's' die achtereenvolgens behandeld worden. Zo is het kader van tien tijdvakken niet bedoeld. Het probleem met thematisch geschiedenisonderwijs was immers dat nogal wat leerlingen geen zicht kregen op het grotere geheel, en aan dat probleem wilden we nu juist iets gaan doen, zo stelde de genoemde commissie vast – met brede instemming vanuit de samenleving en het vakgebied zelf.

Samenhang tussen de kenmerkende aspecten – de paragrafen – proberen we in dit boek op verschillende manieren aan te brengen. Op een 'routekaart' wordt aangegeven welke grote lijnen er door de verschillende tijdvakken heen te trekken zijn. Bij de opening van ieder hoofdstuk fungeert het relevante deel van die routekaart als inhoudsopgave. Achterin dit boek worden de 'grote lijnen' door de geschiedenis nog eens kort samengevat. Elk hoofdstuk opent met een inleiding waarin wordt aangegeven hoe de kenmerkende aspecten die achtereenvolgens behandeld worden, met elkaar samenhangen. Aan het slot van ieder hoofdstuk wordt nog eens geschetst wat de verbanden zijn met het voorafgaande en het volgende.

Bij de uitwerking van de kenmerkende aspecten zelf is geprobeerd de inhoud zo concreet mogelijk te maken. Dat betekent onder meer dat, wellicht meer dan in 'gewone' handboeken gebeurt, personen langskomen. Waar mogelijk is steeds geprobeerd deze tot leven te brengen – dus niet te volstaan met het noemen van de naam en het belangrijkste werk. Ook hierin zijn soms drastische keuzes gemaakt. Het register van personen mag dan een kleine zeshonderd namen tellen, het zal zonder twijfel worden uitgekamd op 'toch ook belangrijke personen' die ontbreken. De stofbehandeling is niet encyclopedisch, strevend naar 'volledigheid'. Voorop staat het concretiseren van de kenmerkende aspecten, met alles wat daarbij helpt – en niet alles wat daarbij denkbaar is.

In de uitwerkingen van de kenmerkende aspecten wordt de lopende tekst geregeld onderbroken door kaders waarin een persoon, een gebeurtenis of een document apart wordt besproken. Daarbij is niet gekozen voor de 'belangrijkste' binnen elk van die categorieën – dat zou ook een onmogelijk criterium zijn – maar voor personen, gebeurtenissen en documenten die in hoge mate voorbeeldmatig zijn voor wat in de paragraaf aan de orde is.

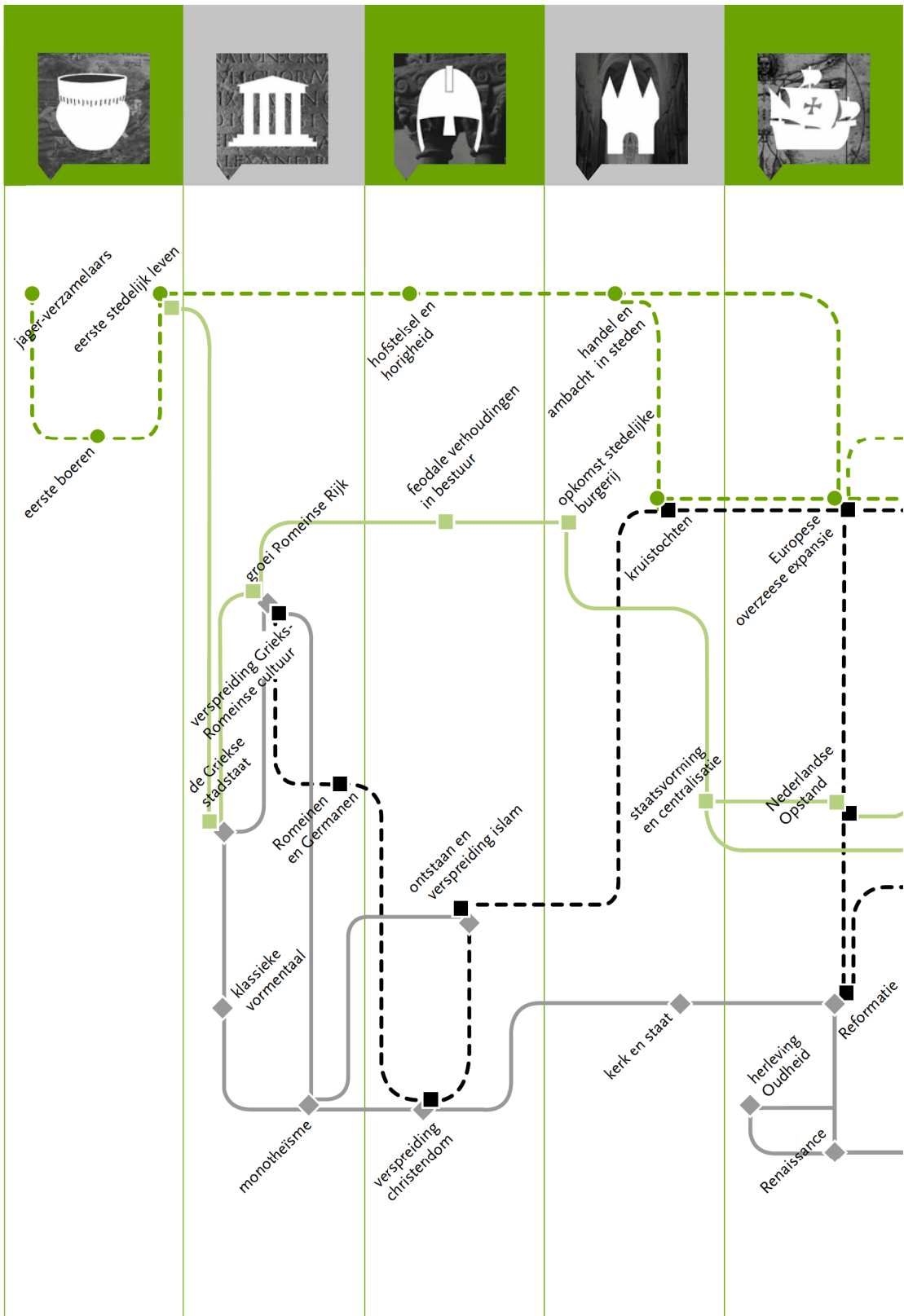
Aan het eind van iedere paragraaf staat de 'rubriek' Vraag van betekenis. Daarin wordt gezocht naar wat in het handboek *Geschiedenisdidactiek* van Wilschut, Van Straaten en Van Riessen (2013) aangeduid wordt als 'basisinzichten'. Het zijn vragen over de geschiedenis waarmee we, soms voorzichtig en soms vrij onbekommerd, op zoek gaan naar 'lessen' die we uit de geschiedenis zouden kunnen leren over de wereld en de mensheid in het algemeen. Of er uit geschiedenis wel lering te trekken is, is – wij realiseren ons dat – omstrede. Het gaat ons ook niet zozeer om de antwoorden, maar om de vragen zelf, of eigenlijk: om het denken dat zulke vragen in gang kan zetten en het gesprek dat erover gevoerd kan worden.

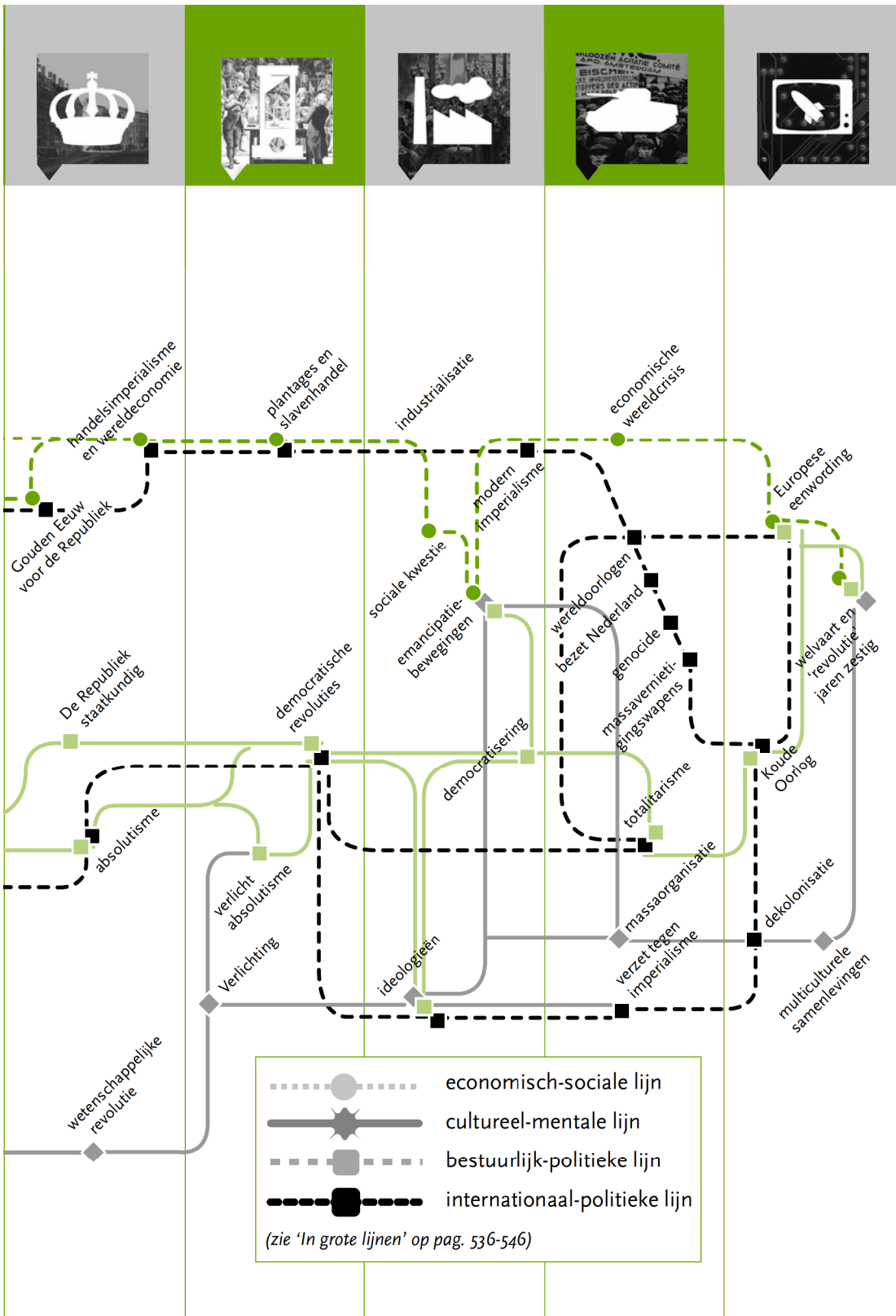
Nieuw in deze editie is de aandacht voor hoe historische kennis tot stand komt en hoe die wordt geordend tot samenhangende verhalen en beelden: historisch denken. Wij denken dat inzicht in historisch denken tot de bagage van iedere beginnende docent – en eigenlijk van iedere historische lezer – zou moeten behoren. Het is ook onderdeel van het examenprogramma. In de nieuwe

rubrieken Historisch denken die aan ieder hoofdstuk zijn toegevoegd, wordt een brug geslagen tussen historische inhouden en historische denkwijzen die daarmee samen zouden kunnen hangen. Dat gebeurt volgens het vaste stramien van verzamelen, ordenen, verklaren en beeldvormen, een aanpak die aansluit bij de opbouw van het handboek *Historisch denken* onder redactie van Van Straaten. Dat boek behandelt fundamenteel en uitgebreid de historische denkwijzen. Hier worden daarvan alleen illustraties gegeven in verband met de historische inhoud die in een hoofdstuk besproken wordt.

Dit boek is gemaakt door docenten en vakdidactici geschiedenis van lerarenopleidingen aan verschillende hogescholen en universiteiten. Zij hebben de tekst geschreven met hun studenten in het achterhoofd. Over de keuzes die in dit boek zijn gemaakt, is overleg gepleegd met een redactieraad van deskundigen uit de verschillende hogescholen. In deze vierde editie zijn alle teksten opnieuw onder de loep genomen en op onderdelen grondig herzien, met name in hoofdstuk 2, 3, 4, 9 en 10. We hopen dat hiermee andermaal een toegankelijk, bruikbaar en aansprekend boek tot stand is gekomen, dat lezers een goede oriëntatie biedt op de tien tijdvakken en hun kenmerkende aspecten; niets meer, en niets minder.

Amsterdam, februari 2016

*Yvo Smit
Arie Wilschut*

Hoofdstuk 1

De tijd van jagers en boeren

- Inleiding
- Jager-verzamelaars
- De komst van de landbouw
- De eerste stedelijke culturen
- In grote lijnen

